

УДК 821.161.2–13.09(045)

Г.О.ДОРОШ,*кандидат філологічних наук, доцент
(м.Хмельницький)***Розвиток художнього сприймання епічного твору студентами філологічного факультету в процесі вивчення української літератури**

Стаття присвячена дослідженню формуванню художнього сприймання епічного твору студентами філологічного факультету в процесі вивчення української літератури.

Ключові слова: *епічний твір, емоції, художнє сприймання, аналітичний, естетичний рівні, художньо-естетична позиція автора, літературний розвиток.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... Нинішній етап удосконалення і розвитку освіти, поряд з іншими факторами, передбачає просування в освітню сферу останніх досягнень фундаментальної науки, особливо тих, що сприяють формуванню цілісного світосприймання і наукових методів мислення. А це означає, що майбутній учитель повинен набути у вищому навчальному закладі вмінь трансформувати фундаментальні знання у педагогічні технології.

Сучасному вчителю української мови та літератури вже недостатньо просто мати глибокі предметні знання, володіти практичними вміннями та навичками. Йому необхідно творчо використовувати набуті знання в нестандартній змінній ситуації, виявляти конструктивність в організації і плануванні педагогічного процесу.

Проблема розвитку художнього сприймання епічного твору студентами філологічних факультетів зумовлена завданнями подальшого вдосконалення вивчення літератури в школі і необхідністю підготовки вчителя, здатного викладати її на рівні завдань сучасності.

Проаналізувавши шкільні програми, встановили, що епічні твори складають понад 70% їх змісту, а тому вивчення цих творів як явища мистецтва відіграє винятково важливу роль у формуванні літературної освіти учнів. Відтак зростає вимога до вчителя, його професійної підготовки, до вміння розкривати учням духовні пошуки письменника, відображені в образах і ситуаціях епічного твору. І не тільки розкривати, а й озброювати школярів умінням самостійно осмислювати зображенні автором проблеми людського життя, проникати в глибинну сутність твору.

Аналіз досліджень і публікацій... Проблеми художнього сприймання творів літератури стали предметом дослідження психологів, педагогів, літературознавців, серед яких М.М.Волков, Л.С.Виготський, В.В.Давидо, І.Д.Бех, І.С.Костюк, Т.Д.Полозова, М.О.Рудяков, Н.Й.Волошина, Л.Ф.Мірошніченко, Н.М.Білоус, В.Й.Гриневич, В.І.Хазан, В.В.Халін та інші.

Формулювання цілей статті... Мета статті висвітлити проблеми щодо набуття вмінь сприймати і розуміти художній твір, що виступає для студентів-філологів як мета навчання у ВНЗ і трансформація результатів цієї мети у засіб професійної діяльності, коли студент стає вчителем.

Виклад основного матеріалу... Першоосновою процесу формування художнього сприймання є розуміння студентами літератури як мистецтва слова. Різноманітність видів мистецтва виступає як свідчення різноманітності форм, у яких стало можливим вираження людської духовності.

Кожен із видів мистецтва створює художній образ своїми засобами, а сам образ у кожному випадку має особливості, що є спільними для всіх видів мистецтва: він зображує конкретну подію, людину, факт, ситуацію, виражаючи у цій конкретності узагальнюючу людську сутність.

Образ у літературі створюється не самим звучанням слова, коли воно вимовляється, не його виглядом, коли воно написано або надруковане, а його змістом і тим збагаченим смислом, якого воно набирає в художньому контексті. А це означає, що формою, будівельним матеріалом у літературі виступає не просто слово, а зміст слова і мовлення. Тому досягнення літературного образу потребує не безпосереднього чуттєвого сприймання слова, а сприймання інтелектуального.

Отже, сприймання твору художньої літератури не може бути обмеженим усвідомленням його інформативного змісту, а потребує поглиблених роздумів, що розкривають його прихований образний смисл, підтекст.

Саме тому необхідне посилення уваги до естетичного і загального розвитку студента-філолога, від чого залежить рівень сформованості майбутнього вчителя-словесника. А професійна компетентність учителя є тим фактором, що забезпечує його можливість і здатність стимулювати духовний розвиток учнів.

Простежимо це на прикладі оповідань В.Винниченка „Ланцюг” і „Чудний епізод”. В обох оповіданнях В.Винниченко ставить героїв перед вибором, і саме вибір має стати виявом сили, більше того, події, які відбуваються з героями, мають кардинально змінити життя персонажів, їхнє ставлення до світу, сприйняття дійсності.

Головного героя оповідання „Ланцюг”, Миколу, вражає усе прекрасне душі. Очікування героєм справедливого життя після виходу з тюрми не виправдалися. Надії Микола ототожнює з весною, а отже, з красою: „... серце моє перестало плакати, а в грудях стало затишно та тепло, як ранньою весною

в лузі, а потім там зацвіли квіти; натомість життя, потворне, зле, жорстоке, грубо схопило... й зразу кинуло в вогонь" [1, с.182].

І тільки образ прекрасної жінки зміг урівноважити це – горда, вродлива Єлена, що могла керувати поклонниками і рідними, немов магнітом притягує до себе героя. Краса асоціюється тут із жіночою владою. Ця влада – неодмінне доповнення до всього, що здійснюється чоловіком.

Почуття Миколи – це не тільки відчуття ланцюга, що зв'язав із силою Краси, прикував і прирік на вічне відчуття тягара того вогню, „до котрого линути і звірі, і птиці, і люди” [1, с.192].

Микола ототожнює красу душі з красою мистецтва. Увага персонажа зосереджена на душевних порухах, і одна-єдина розмова з Єленою про друга серця є свідченням цього: „Деся над головою ридали звуки роялю, але мені здавалося, що ридали в мене в душі звуки її голосу” [1, с.185].

Більше того, Микола здатен відчутти красу через сум. Саме це відчуття допомагає пересвідчитися у тонкому сприйнятті дійсності. Сум є необхідною ланкою у ланцюгові єдності краси й потворності, він знаходиться на межі між буденністю і святом прекрасного, миттєвого, але того, що залишає слід у пам'яті; це мур, який здолати може тільки той, хто здатен зрозуміти красу.

Головний герой не повертається в минуле, щоб відродити колишні почуття. Минуле не існує. Його нема. Взагалі. Ні в речах, ні навіть у душах.

Отже, не тільки краса здатна підкорювати, але й гідність підкорює красу – зникнення гідності неминуче призводить до знищення краси, до безглуздості існування: „Було щось дике, щось безглузде, страшне у всьому цьому. Було схоже на те, ніби ми посадили мертвяка між собою, втиснули йому в руки ложку й балакати про нього ж” [1, с.92].

Якщо в оповіданні „Ланцюг” сум, мистецтво і душевна краса просто перебувають у єдності, то у новелі „Чудний епізод” мистецтво і його розуміння стають ще й синонімом щастя людини, багатой духовно. Знову краса душевна, за авторським задумом, повинна переважати над тілесною, але парадокс полягає в тому, що потворність теж вияв краси. Але й тут реакцією головного героя на красу є уже знайоме нам усім: „Чого сумно стискується серце, коли дивишся на красу? Чому хочеться тужно схопити голову в руки і ридати гарячими сльозами? Чому? А тому в тих сльозах і ніжність є; і радість, і журба, і безнадійність?” [2, с.197].

Відповідь герой намагається знайти у власному житті: чи не тому, що ти підкорюєшся її владі, чи тому, що краса – не завжди гармонія? Почуття суму обрамляє розповідь головного героя. Згадуючи про неймовірну вродливу дружину, він зазначає: „Мене з Наталею, познайомив сум” [2, с.161].

Із випадковою знайомою на вулиці теж познайомив сум. Але якщо Наталя дала суму, то мисткиня з вулиці допомогла зрозуміти, що щось схоже може відчувати ще хтось. Але справжня краса відкривається перед нами разом із скульптурою, хоч це й була „надзвичайно огидлива жінка, така огидлива, що не можна було одірвати очей”. Перша репліка, кинута героєм після погляду на скульптуру, мала б перекреслити усі старання не говорити про очевидне – непривабливу зовнішність: „Це вас хтось ліпив?” [2].

Перед нами знову з'являється триєдиний образ Потворність – Сум – Краса, де сум є містком-переходом від однієї категорії до іншої.

Отже, у творчості Винниченка можна помітити виокремлення суму як особливого стану. Почуття незрозумілої, непояснювальної туги, печалі, ритуалу суму – катарсису дарує вразливим особистостям не знану ще раніше насолоду одкровення, пізнання нових істин, виявлення у собі нових відчуттів. Сум не з'являється випадково, будь-коли, йому потрібні відповідні умови, при чому вони задовольняють тільки героя-митця, людину, незвичайну за своєю суттю. Не тільки краса може викликати сум: сум в інтерпретації В. Винниченка теж красивий, вишуканий, він наповнений філософськими роздумами про буття, сенс життя.

Виходить, сутність вивчення художнього твору полягає не в тому, щоб „знати зміст” прочитаного, і не в тому, щоб зафіксувати в тексті образні засоби, а в тому, щоб відчутти його живе слово, яке поза цим текстом перестає бути художнім і одразу переходить до розряду звичайних, записаних у словниках.

Висновки... Приклади літературного аналізу переконують у тому, наскільки важлива у цій справі роль відтворюючої уяви. Тільки уявивши, як живий, образ-персонаж, можна не лише повно і правильно описати його зовнішність, а й зробити припущення щодо певних рис його вдачі. Уже з першого враження від літературного героя народжується читацьке ставлення до нього, запрограмоване в його портретних деталях.

Завдання викладача полягає в тому, щоб до кожного складного завдання, що виникає під час заняття, розробляти рекомендації алгоритмічного типу, які вказують шлях до відтворення знань та розумових дій.

Своєрідність художнього сприймання зумовлюється особливостями самого мистецтва, специфікою художнього образу як найважливішої естетичної категорії, що поєднує в собі засіб відродження і пізнання, осмислення і оцінки проблем людського буття, вираження ставлення до нього. А тому процес художнього сприймання є одним із найскладніших у духовному житті людини, а своєрідність

сприймання творів літератури зумовлена специфікою самої літератури як мистецтва слова, що впливає на читача вербально вираженим змістом, підтекстом образів та ситуацій, стилю, літературного роду та жанру твору. Формування художнього сприймання епічного твору студентами філологічного факультету є комплексною проблемою і має своєю основою розвиненість психологічних особливостей героя, сформованість операцій мислення і уяви, що включає високий ступінь розвитку спостережливості, відтворюючої та творчої уяви, емоційно-образної пам'яті, здатності до співпереживання, емоційності, здатності до образної конкретизації і образного узагальнення.

А розвиток цих психологічних особливостей у процесі підготовки вчителя-філолога ВНЗ потребує при читанні лекцій і проведенні практичних робіт з української літератури врахування структури художнього сприймання літературного твору як складної єдності, найважливішими компонентами якої є: сила емоційної реакції; чіткість розуміння смислу; конкретизація художніх образів в уяві читача; бачення тексту; усвідомлення автора як творця тексту, почуття естетичної форми.

Отже, для забезпечення належної якості фахової підготовки майбутнього вчителя-філолога в організації викладання літератури у ВНЗ повинні враховуватись закономірності формування художнього сприймання літературного твору як мистецтва слова.

Список використаних джерел та літератури:

1. Винниченко В. Твори у 24 т. / В. Винниченко. – Т. 2. – К. : Рух, 1927. – 199 с.
2. Винниченко В. Твори у 24 т. / В. Винниченко. – Т. 4. – К. : Рух, 1927. – 206 с.
3. Макаренко А. С. Педагогічна поема / А. С. Макаренко. – К. : Рад. школа, 1973. – 508 с.
4. Марко В. П. Стежки до тайн слова. Літературознавчі й методичні студії : навч. посіб. для студ. філол. спец. / В. П. Марко. – Кіровоград : Степ, 2007. – 264 с.
5. Ситченко А. Л. Навчально-технологічна концепція літературного аналізу : [моногр.] / Анатолій Ситченко. – К. : Ленвіт, 2004. – 304 с.

Анотація

Г.А.Дорош

Развитие художественного восприятия эпического произведения студентами филологического факультета в процессе изучения украинской литературы

Статья посвящена исследованию формирования художественного восприятия эпического произведения студентами филологического факультета в процессе изучения украинской литературы.

Ключевые слова: эпическое произведение, художественное восприятие, констатирующий, аналитический, эстетический, художественно-эстетическая позиция автора, литературное развитие.

Summary

G.O.Dorosh

Development of Artistic Perception of Epic Work by the Students of Philological Faculty in the Process of Study of Ukrainian Literature

The article investigates the formation of artistic perception of epic work by the students of philological faculty in the process of study of Ukrainian literature.

Key words: epic work, artistic perception, stating, analytical, aesthetic, artistic and aesthetic position of the author, literary development.

Дата надходження статті: „7” лютого 2012 р.

УДК 378.011.3-051

В.В.ЖЕЛАНОВА,

докторант, кандидат психологічних наук, доцент
(м.Луганськ)

Рефлексивно-контекстне освітнє середовище як чинник професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів у ВНЗ

У представленій статті здійснено дефініційний аналіз понять „середовище”, „освітнє середовище”, „рефлексивно-освітнє середовище”, „контекстне середовище” й обґрунтовано авторське розуміння цих феноменів. Уведено й визначено поняття „рефлексивно-контекстне освітнє середовище”, а також з'ясовано його особливості та структуру відповідно концепції контекстного навчання.

Ключові слова: контекстне навчання, середовищний підхід, середовищу-орієнтоване навчання, середовище, освітнє середовище, рефлексивно-освітнє середовище, контекстне освітнє середовище, рефлексивно-контекстне освітнє середовище.

Постановка проблеми в загальному вигляді... У контексті модернізації вищої освіти в Україні змінюються базові освітні орієнтири – від „освіти на все життя” – до „освіти через все життя”, до самоосвіти. Тобто метою сучасної вищої школи є підготовка фахівця, здатного працювати не на рівні дій та операцій, коли мета відома й не підлягає рефлексії, а на рівні діяльності, коли мета